

Katarzyna Drozd-Urbańska

Uniwersytet Warszawski

e-mail: katarzyna.drozd@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2544-4877

**Skrajne emocje wobec flagi jako symbolu narodowego
na przykładzie powieści Alhierda Bacharewicza
*Ostatnia książka Pana A***

**Extreme emotions towards the flag as a national symbol
on the example of Alhierd Bacharevich's novel
*The Last Book of Mr. A***

ABSTRACT

The fate of Belarusian national symbols, including the flag, was as turbulent as the history of the Belarusian nation. In March 1918. Belarusian People's Republic recognised the white-red-white banner as the state flag. A year later, with the establishment of the Belarusian Soviet Socialist Republic, the colours were changed to red-green. The BLR flag was referred to by Belarusian formations collaborating with the Third Reich, and Soviet propaganda later presented them through this prism. After the creation of the independent state, the roots were returned to by establishing the historic BLR flag as the symbol of Belarusian statehood. In turn, Alyaksandr Lukashenka returned to the symbolism of Soviet Belarus. Since then, the white-red-white colours have become the symbol of the democratic opposition.

The complex history of the Belarusian flag is alluded to in one of the short stories in the collection *The Last Book of Mr A.* by writer Alhierd Bakharevich. The purpose of this article is to analyse the work in the context of the problem of the protagonist's self-identification and the accompanying moral dilemmas, as well as the volatility of emotions associated with the state flag – an object that arouses contradictory feelings among citizens depending o The short story in question has not yet been the subject of in-depth reflection in literary studies and is part of

the author's research into contemporary Belarusian literature created under the conditions of the complex socio-political situation in Belarus and the related forced emigration of many authors.

The analysis of the work carried out in the article proved that it reflects the contemporary divisions existing in Belarusian society. In the case of supporters of Alexander Lukashenko's rule, it evokes pride and a symbol of state stability. On the other hand, in the case of those who oppose the president, it is a testimony of repression and bloodshed for the longed-for but, for the time being, unattainable freedom in many spheres of life.

Keywords: Belarus, Belarusian literature, national symbols, flag, blood, Alhierd B

Symbole narodowe to jeden z najważniejszych elementów kształtujących poczucie odrębności narodów zarówno tych posiadających własne państwa (w tym przypadku można mówić o symbolach państwowych), jak i dopiero dążących do ich stworzenia. Stanowią wyróżnik danej grupy spośród innych, akcentując tym samym jej wyjątkowość. Równocześnie są prostym sposobem identyfikacji z perspektywy zewnętrznej i autoidentyfikacji dla członków wspólnoty. Do najważniejszych symboli narodowych i państwowych w kulturze europejskiej należą flaga, herb, hymn narodowy¹, czasami również zalicza się do nich dewizę i pieczęć². W przypadku narodów europejskich w większości powstawały one w wyniku wielowiekowego procesu zmian, zaś współcześnie są unormowane prawnie, często w konstytucjach³. Należy zauważyć, że w okresach tranzytu ustrojowej ulegały zmianie lub modyfikacji, co miało stanowić widoczny dowód zachodzących procesów politycznych⁴.

Przedmiotem niniejszych rozważań jest jedna z historii zawartych w powieści Alhierda Bacharewicza *Ostatnia książka Pana A.* dotycząca flagi⁵. To

¹ R. Grabowski, *Polskie symbole narodowe i państwowe. Geneza, ewolucja, stan prawny*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2011, nr LXXXVII, s. 33.

² S. Sagan, V. Serzhanowa, *Symbole państw współczesnych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 13, s. 344.

³ Por. art. 28 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483, ze zm.

⁴ Doskonałym przykładem są zmiany w symbolach państwowych dokonane w państwach Europy Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu.

⁵ А. Бахарэвіч, *Апошняя кніга пана А.*, Прага 2022, s. 342–349.

właśnie na przykładzie stosunku do tego symbolu państwowego pokazano ambiwalencję uczuć, jakie może on wywoływać: od dumy po strach oraz lęk. Doskonale oddaje zatem podział istniejący we współczesnym społeczeństwie białoruskim, gdzie stosunek do sprawującego urząd prezydenta i szerzej – całego systemu władzy dzieli obywateli. Dla niektórych osób poparcie dla władzy staje się źródłem spokojnego i dostatniego życia. Natomiast dla innych, mniej konformistycznych jednostek, system kojarzy się jedynie z ograniczaniem wolności i represjami. W obronie flagi i tego, co ona konotuje, a więc wolności państwa, zazwyczaj jego obywatele przelewają krew. Jednakże flaga może być również symbolem opresji i krwi przelanej przez reżim. W warunkach białoruskich oficjalna flaga wzbudza dwojakie uczucia. Osoby nieakceptujące polityki Aleksandra Łukaszenki widzą w niej element legitymizacji niedemokratycznych rządów, natomiast popierający prezydenta odczuwają emocje pozytywne. Warto również zaznaczyć, że znaczna część społeczeństwa odnosi się do tego typu dychotomii ambiwalentnie, koncentrując się na własnych problemach dnia codziennego.

Wspomniany utwór Alhierda Bacharewicza wydany w 2020 r. odzwierciedla szczególnie trudną sytuację polityczną kraju. Warto podkreślić, że książka ta została na Białorusi zakazana jako zawierająca „treści ekstremistyczne”⁶. Analizie będzie podlegał sposób kreacji bohatera i jego stosunek do powierzonego zadania – wymiany zniszczonej flagi. Istotne są emocje towarzyszące temu działaniu, w tym poczucie wyjątkowości oraz duma z powierzonej misji, a także moment zanurzenia dłoni we krwi znajdującej się na fładze. Wydaje się bowiem, że w omawianym tekście flaga finalnie wzbudza skrajne negatywne emocje. Flaga jest zatem niemyym świadectwem represji w państwie i zagłady przeciętnego człowieka niezgadającego się z kierunkiem polityki prezydenta.

Symbole narodowe i państwowe najczęściej wzbudzają uczucia, ludzie raczej nie pozostają wobec nich obojętni. Symbole, z którymi identyfikuje się odbiorca, wywołują emocje pozytywne, takie jak duma, poczucie godności i wartości poszczególnych jednostek tworzących grupę. Pozwalają

⁶ Забароненыя кнігі ў Беларусі: экстрэмізм, «няправільная» любоў і «небяспечная» гісторыя, <https://hrodna.life/articles/zapreshhennye-knigi-belarusi> [dostęp: 15.07.2023]; Раман Бахарэвіч, «Сабакі Эўропы» ўлады Беларусі прызналі «экстрэмісцкім матэрыялам», <https://www.svaboda.org/a/31856347.html> [dostęp: 15.07.2023].

także odczuć przynależność do wspólnoty, jaką jest naród, i tym samym stwarzają więź z innymi jej członkami. Warto zauważyć, że odgrywają one istotną rolę w momentach najważniejszych w dziejach danej społeczności – zarówno w przypadku wydarzeń radosnych, jak i tragicznych. W chwilach trudnych mogą stanowić punkt odniesienia i widoczny symbol oporu lub walki⁷.

Szczególnego znaczenia omawiane symbole nabierają podczas świąt państwowych odwołujących się do ważnych wydarzeń historycznych, najczęściej przełomowych dla danej społeczności. Wówczas są eksponowane i stanowią obligatoryjny element uroczystości. Równie istotne stają się w przypadku wydarzeń o zasięgu międzynarodowym, jak np. spotkania polityków na najwyższym szczeblu czy mistrzostwa sportowe. Ponadto symbole państwowe obecne są również w życiu codziennym, będąc stałym elementem budynków administracji państwowej, a niekiedy również posesji prywatnych.

O uczuciach negatywnych można mówić najczęściej w odniesieniu do symboli państw wrogich, administracji okupacyjnych czy związanych z reżimem politycznym represjonującym własnych obywateli. Doskonałym przykładem mogą być flaga i godło III Rzeszy zawierające swastykę, która w Europie jest współcześnie jednoznacznie kojarzona z nazizmem⁸. Żyjącym ofiarom hitleryzmu sam ich widok przypomina piekło wojny i okupacji. Warto podkreślić, że tego rodzaju symbole odwołujące się do totalitarnych ideologii nie tylko zostały na trwałe wymazane z przestrzeni publicznej, lecz także samo ich wykorzystanie w celu promocji zbrodniczej ideologii jest w wielu państwach (np. Niemcy) karane⁹. Z bardziej złożoną sytuacją mamy do czynienia, gdy historyczne symbole stają się formą identyfikacji

⁷ Doskonałym przykładem może być flaga wywieszona przez powstańców warszawskich na najwyższym ówczesnym gmachu stolicy Prudentialu, która stała się dla Niemców jednym z głównych symbolicznych celów, *Powstanie warszawskie. Pierwszego dnia biało-czerwona flaga zawisła na Prudentialu*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/artukul/2557409,powstanie-warszawskie-pierwszego-dnia-bialoczerwona-flaga-zawisla-na-prudentialu> [dostęp: 5.08.2024].

⁸ A. Zasui, *Swastyka – kilka refleksji na temat symbolu*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Res Politicae” 2011, t. IV, s. 251.

⁹ A. Sakowicz, *Używanie symboli ideologii nazistowskiej w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Uwagi na podstawie spraw Nix v. Niemcy oraz Šimunić v. Chorwacja*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2020, nr 1(42), s. 119.

jednej ze stron bieżącego konfliktu politycznego. Również w przypadku grup kontestujących potrzebę istnienia państw i narodów w tradycyjnych formach można mówić o emocjach negatywnych ogniskujących się na wszystkim, co wobec nich stanowi widoczny wyraz istnienia „opresyjnej struktury”, jaką jest państwo.

Symbole narodowe i państwowe stanowią także narzędzie socjalizacji jednostki. Są najczęściej stałym elementem wystroju szkół, zaś od najmłodszych lat dzieci uczone są szacunku do nich. Zaznajamianie z nimi obywateli już na wczesnym etapie edukacji ma służyć budowie poczucia wspólnoty i identyfikacji z państwem. Ma to niezwykle ważne znaczenie zwłaszcza we wspólnotach wielonarodowych i wieloetnicznych, w których konieczne staje się budowanie narodu politycznego właśnie w kontekście wspólnych wartości i symboli (np. współczesna Francja)¹⁰.

W przypadku białoruskich symboli państwowych sytuacja wymaga krótkiego komentarza, wynikającego z uwarunkowań historycznych i społeczno-politycznych XX wieku. Wówczas bowiem miały miejsce wydarzenia, które doprowadziły do ukształtowania się Republiki Białorusi. Należy zatem wspomnieć o ogłoszonej w marcu 1918 r. Białoruskiej Republice Ludowej, której flaga była biało-czerwono-biała, a herbem – Pogoń¹¹. Państwo powstało jeszcze podczas okupacji niemieckiej. Następnie w 1919 r. proklamowano Białoruską Socjalistyczną Republikę Radziecką, której flaga miała barwy czerwono-zielone, a w centralnym miejscu herbu umieszczony był sierp. Te symbole państwowe obowiązywały do transformacji politycznej początku lat 90. XX wieku, a więc do rozwiązania ZSRR. W okresie przemian ustrojowych powrócono do flagi biało-czerwono-białej i herbu Pogoni.

Dopiero po objęciu rządów przez Łukaszenkę w 1994 r. rozpoczęła się dyskusja dotycząca zmiany symboli państwowych mających swe źródło w okresie Wielkiego Księstwa Litewskiego, a następnie wykorzystanych w BRL i, jak sugerował sprawujący urząd prezydent, nawiązujących tym samym do okresu okupacji niemieckiej. Wyniki referendum

¹⁰ Por. J. Pietrzykiewicz, *Francuska koncepcja integracji imigrantów*, „Themis Polska Nova” 2012, nr 1(2), s. 328–343.

¹¹ E. Mironowicz, *Powstawanie państwa białoruskiego. Od republiki ludowej do republiki sowieckiej*, [w:] *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. D. Grinberg, J. Snopko, G. Zackiewicz, Białystok 2010, s. 51.

przeprowadzonego w tej kwestii w 1995 r. zdecydowały o powrocie do herbu i flagi charakterystycznych dla BSRR¹². Warto także podkreślić, że referendum to wzbudziło duże kontrowersje wśród polityków, z których część była przeciwna jego organizacji. Zgodnie z obowiązującym prawem deputowani powinni wyrazić zgodę na przeprowadzenie powszechnego głosowania. Ze względu na dezaprobatę Łukaszenka zdecydował się wówczas na radykalne kroki z użyciem siły włącznie. Protestujących deputowanych przebywających w sali obrad parlamentu kazał siłą z niej wyprowadzić, co też pod osłoną nocy zrobiono, stosując wobec nich przemoc¹³.

W wyniku referendum przywrócono symbole dobrze znane z okresu BSRR. Był to więc nie tylko powrót do tradycji radzieckich, lecz także, z perspektywy czasu, zapowiedź kierunku polityki obecnego prezydenta, któremu model demokratyczny państwa był obcy. Zgoda na przywrócenie symboli państwowych właściwych dla BSRR świadczyła też o tęsknocie części społeczeństwa za poprzednim ustrojem i aprobachie dla bliskiej współpracy z Rosją¹⁴.

Jednak symbole okresu BRL nie odeszły w zapomnienie. To właśnie wraz z postępującym autorytaryzmem i narastającym niezadowoleniem przedstawicieli społeczeństwa białoruskiego flagę biało-czerwono-białą zaczęto wykorzystywać jako znak opozycji i sprzeciwu wobec polityki Łukaszenki. Flaga biało-czerwono-biała stała się symbolem protestów wybuchających po kolejnych fałszowanych wyborach. Szczególnego znaczenia nabrała po opublikowaniu wyników prezydenckiej elekcji w 2020 r., kiedy doszło do największej fali protestów w historii Republiki Białorusi trwających od sierpnia 2020 r. do marca 2021 r. Wówczas flaga biało-czerwono-biała była wykorzystywana jako forma sprzeciwu wobec polityki Łukaszenki i znak nadziei części społeczeństwa na zmianę pełniącego urząd, a także chęci wprowadzenia Białorusi na drogę demokratyzacji. W końcu władze, tłumiąc protesty, zastosowały surowe metody wobec osób pokojowo maszerujących

¹² W. Ziętara, *Instytucja referendum ogólnopaństwowego w Republice Białorusi*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, Sectio K” 2016, vol. XXIII(2), s. 140.

¹³ A. Brzezicki, M. Nocuń, *Łukaszenka. Niedośłyty car Rosji*, Kraków 2014, s. 74–79, 122.

¹⁴ W. Śleszyński, *W poszukiwaniu nowego (narodowego) przekazu historycznego – Republika Białoruś 1991–1994*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, nr LII(2), s. 170.

ze wspomnianymi flagami. Za samo posługiwanie się historycznymi barwami narodowymi groziły represje, zdarzały się więc aresztowania osób mających na sobie odzież lub przedmioty w tych kolorach, jak np. kobiet ubranych w białe sukienki i niosących czerwone kwiaty. Barwy te są symbolem sprzeciwu wobec rządów Łukaszenki i marzenia o demokratycznej Białorusi. Ich użycie wiąże się jednak z narażeniem na surowe kary i tym samym okupione jest cierpieniem.

Analizę tekstu Alhierda Bacharewicza należy rozpocząć od struktury. Tworzą ją bowiem historie opowiadane przez pisarza, który zamieszkał w domu bogatego kupca, aby odpracować w ten sposób zaciągnięty u niego dług. Na przestrzeni miesiąca artysta codziennie przedstawia jedną opowieść. W założeniu miała ona zainteresować słuchaczy w różnym wieku i różnej płci, posiadających odmienny status społeczny, a co za tym idzie mających również inne doświadczenie życiowe. Wśród audytorium jest bowiem właściciel domu – bogaty przedsiębiorca, jego żona, syn, a także służba. Po każdej opowiedzianej historii następuje dyskusja słuchaczy, która w tym przypadku będzie istotna, ponieważ stanowi komentarz podsuwający możliwe wskazówki interpretacyjne. Domownicy za każdym razem dzielą się swoją oceną walorów artystycznych tekstu, reagują emocjonalnie zarówno na treść, jak i formę opowieści.

Jak już wspomniano, historia dotyczy wymiany podniszczonej flagi znajdującej się w centrum miasta na głównym budynku administracji państwowej. Jest to najważniejsza flaga w państwie, co podkreślono w tekście, zawieszona na wysokości 70 metrów. Dominuje ona w przestrzeni, górując nad wszystkimi innymi budowlami w mieście, co niewątpliwie robi wrażenie na mieszkańcach. Flaga waży 8 kilogramów, ponieważ zrobiona jest ze specjalnego materiału, który ma umożliwić swobodne poruszanie się na wietrze. Dzięki swemu rozmiarowi jest łatwo dostrzegalna z wielu punktów metropolii, a nawet z okolicznych miejscowości i leśnych wzniesień¹⁵. Każdy mieszkaniec i gość codziennie widzi flagę przypominającą mu o państwie i jego władzach. Tym samym przedmiot ten w sposób symboliczny dowodzi kontroli sprawowanej przez przedstawicieli władzy także nad obywatelami odpoczywającymi poza granicami stolicy.

¹⁵ А. Бахарэвіч, *Апошняя...*, s. 342.

Dominującym kolorem flagi jest czerwony, choć nie zajmuje on całej powierzchni materiału. Bohater zaznacza, że jesienią barwa ta przyjemnie ożywia miejski pejzaż i wnosi odrobinę życia do szarej przestrzeni miejskiej. Podana kolorystyka nawiązuje zatem do flagi Białorusi, choć nazwa kraju nie pada w opowieści ani razu.

Wszystkie te niemal techniczne szczegóły wskazują na szczególną rolę flagi. Podkreśla to również fakt, że zostało stworzone oddzielne stanowisko pracy poświęcone tylko ochronie tego przedmiotu. Specjalny pracownik miał codziennie dbać, aby flaga nie była zniszczona i swobodnie powiewała na wietrze, znajdując się na maszcie na odpowiedniej wysokości¹⁶. Warto także zaznaczyć, że pracujący na tym stanowisku jest częścią aparatu władzy, gdyż tylko wyjątkowe osoby otrzymują pozwolenie, by wejść na dach budynku i zbliżyć się do flagi. Zatrudnienie na tym stanowisku było zatem wyrazem szczególnego zaufania.

Mężczyzna wyznaczony do skontrolowania flagi i jej wymiany, którego dotyczy opowieść, czuje się wyjątkowo. Powierzone zadanie postrzega w kategorii awansu i zaszczytu. Jest jedną, szczególną osobą mogącą zbliżyć się do flagi i dotknąć przedmiotu symbolicznego, niemal niedostępnego dla wszystkich innych. Napawa go duma z powodu powierzonej mu roli, a także okazanego przez zwierzchników zaufania. Pokonując kolejne schody w drodze na maszt, rozważa swój wyjątkowy status:

Гэтае раптоўнае пачуццё еднасьці з краінай было такім магутным і так напоўніла ягоныя лёгка няведомай сілай, што Сямёнаў ажно крыкнуў: “Здароў, людзі!” Ён ведаў, што вецер аднясе гук далёка на захад. У гэты момант Сямёнаў ганарыўся тым, што менавіта яму даручылі памяняць сыця¹⁷.

Dominujące wówczas pozytywne emocje bohatera wiążą się z przedmiotem, którym się on zajmuje. To bowiem właśnie flaga jest powodem jego zadowolenia i dumy. To dzięki niej zyskał tak szczególny status i uznanie zwierzchników. Wie też, że tego dnia uwaga mieszkańców będzie koncentrowała się pośrednio również na nim. Mimo że nikt z daleka nie rozpozna jego twarzy, to i tak dla wielu osoba ta będzie postrzegana jako wyjątkowa. Ma świadomość, że u niektórych, zwłaszcza przedstawicieli władzy, osoba

¹⁶ Tamże, s. 343.

¹⁷ Tamże, s. 344.

zbliżająca się do flagi może wywołać niepokój dotyczący kwestii politycznych – dalszego trwania reżimu. W końcu zdarza się, że radykalnym zdarzeniom politycznym, takim jak przewroty, towarzyszy zmiana flagi. Bohater zastanawia się zatem, jak może być postrzegany i sam komentuje sytuację społeczno-polityczną w kraju. Z całą stanowczością stwierdza, że na szczęście w jego państwie jest spokojnie i stabilnie. Ponadto obywatele mają zapewniony dobrobyt, co ma potwierdzenie w fakcie, że na ulicach nie ma żebrzących i nikt nie rozładowuje swej frustracji poprzez przemoc. Oczywiście sytuację w państwie odniesiono do innych krajów, gdzie tak spokojnie nie jest. Nie podano jednak przy tym żadnych konkretnych:

Мала каму хацелася, каб у краіне нешта здарылася. Бо у суседзяў было неспакойна. І толькі ў краіне Сямёнава панаваў мір. А яшчэ Сямёнаў думаў, што ўсё ж добра тут жыць, на гэтай зямлі. Ніхто не галадае – акрамя самых лайдакоў. Ніхто не жабуе. Ніхто на вуліцах не страляе. Усім ёсць дзе жыць. А каму дзякаваць? Можна і ўладзе. Бо ня факт яшчэ, што зь іншай было б тое самае. Іншая ўлада, можа, і не дала б рады розным хцівым ворагам. А гэтая дае¹⁸.

Jednak takie rozważania dotyczące polityki brzmią jak przekonywanie samego siebie o dobrych warunkach bytowych. Fakt, że nikt nie żebrze na ulicy, niekoniecznie oznacza dostatecznie warunki bytowe. Równie dobrze może to być skutek politycznego reżimu, w którym osoby bezdomne są zatrzymywane i wywożone poza granice miasta, a następnie po prostu w różny sposób likwidowane. Ponadto brak nazwy państwa sąsiadującego może nawiązywać do obecności wyimaginowanego wroga, tak jak to było w przypadku ZSRR, gdzie jednym z istotnych elementów codziennej politycznej narracji była obecność wrogiego zachodu lub konkretnego państwa. W przypadku Białorusi narracja ta nadal jest stosowna. Takim wrogiem jest Europa Zachodnia, która ma zagrażać porządkowi wschodniemu¹⁹. Bohater przerwał te rozmyślenia, gdy spojrzał z wysokości na miasto, które w tekście jest personifikowane i ukazane jako żyjący organizm. Należy także podkreślić, że mężczyzna, odpoczywając w trakcie wspinaczki, powrócił do rozważań

¹⁸ Tamże, s. 343–344.

¹⁹ Białoruś: Łukaszenka straszy ingerencją Zachodu, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/bialorus-lukaszenka-straszy-ingerencja-zachodu> [dostęp: 19.07.2024].

dotyczących kwestii politycznych. Tym razem przekonuje się, że wszystko jest normalnie i tak też będzie. Stanowi to więc dowód na to, że w państwie nie jest aż tak dobrze, jak sugeruje bohater.

Warto zwrócić uwagę na refleksję bohatera wywołaną rozmyślaniami nad losem swego poprzednika, którego miejsce zajął. Jego pierwszą myślą było to, że wreszcie przeszedł on na zasłużoną emeryturę. Po chwili jednak zaczął mieć wątpliwości, zastanawiał się, co będzie dalej, jakie są powody zmiany na stanowisku. Wydaje się, że osoba ta zniknęła dość niespodziewanie i w niewyjaśnionych okolicznościach. Jednak bohater dość szybko porzuca rozważania i koncentruje się na swej pracy i wyjątkowym momencie, jakim jest wciągnięcie flagi na maszt²⁰. Scena ta może symbolizować mechanizm działania państwa autorytarnego, gdzie z jednej strony często osoby zatrudnione na stanowiskach państwowych piastują urząd latami, tak długo, jak wykazują się poprawnością polityczną i cieszą poparciem władzy. Z drugiej zaś jakakolwiek nieprawomyślność może być powodem utraty dotychczasowej uprzywilejowanej funkcji i tym samym degradacji w strukturach administracji państwowej, a także w społeczeństwie. Warto też podkreślić, że mężczyzna wykazuje się pełną uległością. Nie zadaje zbędnych pytań, a swoich wątpliwości nie wyjaśnia w rozmowie ze zwierzchnikami. Pojawiają się jedynie jako przelotne myśli. Przyjmuje zatem postawę bierną, cechuje się wyuczonym posłuszeństwem.

Punktem kulminacyjnym opowiadania jest moment zbliżenia się bohatera do flagi. Jest to również moment radykalnej zmiany jego postawy emocjonalnej. Następuje bowiem zderzenie poczucia dumy, godności osobistej i wyjątkowości z zagrożeniem i strachem wywołanym faktem, że dotykając materiału, zanurza dłoń we krwi. Odczucie lepkiej substancji wywołuje w bohaterze refleksję nad przyczyną takiego stanu i jednocześnie napawa go lekkiem. Zadaje sobie pytanie, skąd na fładze państwowej wzięła się krew. Nie od razu jednak rozpoznaje, czego dotknął:

Сямёнаў пачаў здымаць стары сыцяг.

Ён не адразу зразумеў, што ня так. А потым апусьціў правую руку, якая трапіла ў штосьці вільготнае, і паднёс яе да вачэй.

Рука была ў крыві²¹.

²⁰ А. Бахарэвіч, *Апошняя...*, с. 343.

²¹ Тамże, s. 344.

Zastanawiające jest pochodzenie tej krwi: czy należy ona do obrońców ojczyzny, którzy, jak głosiły szkolne podręczniki, przelali ją w wyniku walki z najeźdźcami o wolność, czy też jest to krew ofiar represji, o których nie mówi się publicznie. Pojawia się refleksja nad tym, co było rzeczywistą przyczyną podjęcia decyzji o wymianie flagi: niemal niewidoczne zużycie materiału czy pojawiająca się na nim krew. Dla bohatera jest to moment zwątpienia we własną uprzywilejowaną pozycję, a także konieczności ustosunkowania się do sprawujących władzę. Dotykając tkaniny, stał się deponentem tajemnicy państwowej, co może spowodować nań niebezpieczeństwo. Odnosząc opowiadanie do obecnej sytuacji na Białorusi, krew na fładze symbolizuje represje i coraz większą liczbę ofiar, w tym więźniów politycznych²².

Dla analizy opowiadania istotna jest też wymowna reakcja osób słuchających odczytanej historii. Oczekują oni bowiem konkretnego zakończenia i rozstrzygnięcia kwestii źródła pochodzenia krwi. Uważają tym samym, że opowieść nie została zakończona. Szczególnie kupiec stara się wymusić opowiedzenie dalszego ciągu. Wywołuje to dyskusję dotyczącą warunków umowy pomiędzy właścicielem domu a pisarzem. Uczestnicy wieczoru żądają jasnego zakończenia historii i odpowiedniej długości opowieści, która w tej formule wydaje się naruszać ustalone zasady. Co znamienne, nie podejmują jednak rozmowy dotyczącej treści historii. Tym samym kwestia symbolu państwowego nasączonego krwią zostaje pominięta. Staje się ona, wobec aspektów formalnych związanych z obowiązującą umową pisarza, drugorzędna. Ponadto oczekiwanie jasnego zakończenia opowieści może świadczyć o przyzwyczajeniu do narzuconych schematów. W tym przypadku zabrakło kluczowego elementu, co wzbudziło niepokój oraz niepewność i odwróciło uwagę od spraw istotnych. Niewątpliwie takie zachowanie można potraktować jako wskazówkę interpretacyjną. Opowiedziana historia dotyczy kraju, w którym warunki rzeczywistości społeczno-politycznej są charakterystyczne dla systemu autorytarnego. Stąd też brak wolności słowa i dyskusji, mogłaby ona bowiem narazić słuchaczy na przykre konsekwencje. Posłuszni obywatele nauczyli się milczeć również w kluczowych momentach i czekać na odgórne wskazówki.

²² Za więźniów politycznych na Białorusi uznaje się ponad 1400 osób, jednak ich rzeczywista liczba może wynosić nawet ok. 5 tysięcy. *W zakładach karnych Białorusi przebywa ponad 5000 więźniów politycznych*, <https://www.polskieradio.pl/399/7977/Artykul/3400048,w-zakladach-karnych-bialorusi-przebywa-ponad-5000-wiezniov-politycznych> [dostęp: 15.07.2024].

Poczyniona analiza udowodniła, że flaga powiewająca nad miastem staje się nie tylko narzędziem przemocy symbolicznej, ale też realnym dowodem represji mających miejsce w państwie. To ona jest świadectwem przelanej krwi ofiar reżimu. Wydaje się, że ich liczba stale rośnie, ponieważ flaga wymaga wymiany. Rozważania bohatera dotyczące warunków życia i sposobu rządzenia, a także porównanie do państw sąsiadujących potwierdzają represyjną politykę państwa. Mężczyzna w zasadzie jako jeden z zaufanych władzy sam stara się przekonać o otaczającym go dobrobycie, jednak towarzyszące mu myśli wskazują na wątpliwości i nieustannie odczuwaną niepewność.

Niewątpliwie ważną funkcję pełni również kontrast uzyskany przez zestawienie skrajnych uczuć. W pierwszej części opowiadania dominują pozytywne emocje, które nagle ulegają zmianie w momencie, gdy bohater, dotykając flagi, czuje na dłoni świeżą krew. To właśnie pozytywne uczucia, jakim człowiek darzy symbole narodowe powinny, towarzyszyć obcowaniu z nimi. Krew na fładze wywołuje chwilę refleksji i utratę pewności siebie, a także, jak już wspomniano, strach. Bohater nie komentuje jednak przeżywanego doświadczenia. Jego milczenie nabiera zatem szczególnego znaczenia i sensu. Potwierdza, że w państwie autorytarnym nawet myśli mogą być swoistym przestępstwem i formą wystąpienia przeciw władzy.

Ponadto wymowna staje się reakcja audytorium oczekującego jasnego i niepozostawiającego wątpliwości zakończenia opowiedzianej historii. Przerwane opowiadanie powinno stać się przyczynkiem do ożywionej dyskusji na temat kwestii poruszonych w tekście, takich jak flaga, kierunek polityki państwa i miejsce przeciętnego obywatela w strukturze kraju, a także osób uprzywilejowanych, związanych z aparatem władzy. Żaden z nich nie zostaje jednak poruszony. Audytorium domaga się jedynie dokończenia opowiedzianej historii, co może dowodzić braku zdolności do samodzielnej krytycznej analizy otaczającej rzeczywistości oraz istnienia nawyku przyjmowania narzuconych schematów i określonych zachowań.

LITERATURA

Baharèvič Al'gerd, *Арошнâа кнiга пана А.*, Praga 2022 [Бахарэвіч Альгерд, *Апошняя кніга пана А.*, Прага 2022].

- Białoruś: Łukaszenka straszy ingerencją Zachodu*, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/bialorus-lukaszenka-straszy-ingierencja-zachodu/> [dostęp: 19.07.2024].
- Brzeziecki Andrzej, Nocuń Małgorzata, *Łukaszenka. Niedoszły car Rosji*, Kraków 2014.
- Grabowski Radosław, *Polskie symbole narodowe i państwowe. Geneza, ewolucja, stan prawny*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2011, nr LXXXVII, s. 33–52.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483, ze zm.
- Mironowicz Eugeniusz, *Powstawanie państwa białoruskiego. Od republiki ludowej do republiki sowieckiej*, [w:] *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. Daniel Grinberg, Jan Snopko, Grzegorz Zackiewicz, Białystok 2010, s. 40–54.
- Pietrzykiewicz Justyna, *Francuska koncepcja integracji imigrantów*, „Themis Polska Nova” 2012, nr 1(2), s. 328–343.
- Powstanie warszawskie. Pierwszego dnia biało-czerwona flaga zawisła na Prudentialu*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/artukul/2557409,powstanie-warszawskie-pierwszego-dnia-bialoczerwona-flaga-zawisla-na-prudentialu> [dostęp: 5.08.2024].
- Ramana Baharëviča «Sabaki Ėŭropy» ŭlady Belarusi pryznali «èkstrèmiscskim matèryálam» [Рамана Бахарэвіча «Сабакі Эўропы» ўлады Беларусі прызналі «экстрэмiсцкім матэрыялам»], <https://www.svaboda.org/a/31856347.html> [dostęp: 15.07.2023].
- Sagan Stanisław, Serzhanowa Viktoriya, *Symbole państw współczesnych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 13, s. 343–354.
- Sakowicz Andrzej, *Używanie symboli ideologii nazistowskiej w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Uwagi na podstawie spraw Nix v. Niemcy oraz Šimunić v. Chorwacja*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2020, nr 1(42), s. 117–137.
- Śleszyński Wojciech, *W poszukiwaniu nowego (narodowego) przekazu historycznego – Republika Białoruś 1991–1994*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, nr LII(2), s. 161–192.
- W zakładach karnych Białorusi przebywa ponad 5000 więźniów politycznych*, <https://www.polskieradio.pl/399/7977/artukul/3400048,w-zakladach-karnych-bialorusi-przebywa-ponad-5000-wiezniow-politycznych> [dostęp: 15.07.2024].
- Zabaronenyâ knìgi ŭ Belarusi: èkstrèmizm, «nâpravil'naâ» lûboŭ i «nebâspečnaâ» gistoryâ* [Забароненыя кнігі ў Беларусі: экстрэмiзм, «няправільная» любоў і «небяспечная» гісторыя], <https://hrodna.life/articles/zapreshhennye-knigi-belarusi> [dostęp: 15.07.2023].

Zasuń Anna, *Swastyka – kilka refleksji na temat symbolu*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Res Politicae” 2011, t. IV, s. 235–252.

Ziętara Wojciech, *Instytucja referendum ogólnopolskiego w Republice Białorusi*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, Sectio K” 2016, vol. XXIII/2, s. 133–147.